

Categoria gramaticală a intensității în gramaticile actuale ale limbii române

Roxana Marcu-Oniga*

The Grammatical Category of Intensity in Contemporary Romanian Grammar

Abstract:

The article approaches a current issue of great interest for both the theoretical and the applied linguistics. It is about the report between the properties expressed by an adjective or adverb during the act of comparison, which report has been seen as unified by traditional grammar and presented therefore undifferentiated. They were called the grammatical category of comparative or simply as comparative degree. Lately, the linguists have added the concept of intensity parallel with the comparative degree. This has led to the identification of two grammatical categories: the comparative degree and the intensity without a clear delineation to be made between them.

My article reflects the current situation in Romanian grammar. The firsts to talk about intensity and in a Romanian grammar were Vladimir Robu and Iorgu Iordan in their *Contemporary Romanian Language*, (Didactic and Pedagogic Publishing House, Bucharest, 1978). The idea was taken up in other grammar books, such as the first and second volume of the *Romanian Grammar, The Word and The Statement* (Romanian Academy Publishing House, Bucharest, 2005) and *The Basic Romanian Grammar* (Encyclopedic Universe Publishing, Bucharest, 2010). Both books led to a different solution than the one proposed by Vladimir Robu.

The information contained in this article is intended as a database for a wide analysis of an interesting issue in Romanian grammar today.

Keywords: grammatical category of intensity, adjective, adverb, contemporary Romanian grammar, traditional Romanian grammar, comparative degree, intensity degree, theoretical linguistics, applied linguistics

În GALR¹, secțiunea care în gramaticile tradiționale purta numele de *comparație (grade de comparație)* este denumită, clar delimitativ, *Gradele de intensitate*, iar noțiunea ca atare este aceea a „categoriei

* PhD Candidate, “Aurel Vlaicu” University of Arad, roxoniga@gmail.com

¹ Academia Română, Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Valeria Guțu Romalo, (coord.), *Gramatica limbii române. I: Cuvântul, II: Enunțul*, Editura Academiei Române, București, 2005.

intensității”, „numită tradițional categoria comparației” (p. 154). Ea reprezintă, în grupul nominal, categoria specifică, intrinsecă a adjectivului (și adverbului) în raport cu substantivul și pronumele.

Intensitatea însușirii poate fi: *comparabilă* sau *noncomparabilă*. Pe de altă parte, precizează Magdalena Popescu Marin, redactorul secțiunii dedicate adjectivului, „Evaluarea comparativă a intensității unei însușiri poate fi considerată *obiectivă* și *subiectivă* (subl. n.), ultima exprimându-se mai ales prin superlativul absolut [...] și prin pozitiv” (*Ibidem*).

Mărcile gradelor de intensitate sunt analitice și antepuse „determinatului”. De asemenea, ca mărci ale gradului de intensitate pot fi considerate, la rigoare, diferite mijloace expresive care sunt „mai mult sau mai puțin gramaticalizate”.

Cu excepția formantului *cel* (cf. *cel mai* + *adjectiv*), care este *variabil* după gen, număr și caz, toate celelalte mărci sunt *invariabile*.

Din punctul de vedere al gradelor de intensitate, clasa adjectivului nu este omogenă atâta vreme cât există adjective incompatibile cu gradarea intensității.

Intensitatea, supusă comparației, prezintă același grad sau grade diferite pentru două sau mai multe obiecte sau pentru același obiect în împrejurări diferite, ceea ce este, deja, o constatare „clasică”. De asemenea, precizarea termenilor, care, într-o comparație explicită, sunt întotdeauna doi: termenul, de obicei un nominal, comparat și reperul comparației.

Detaliind aria de cuprindere a comparației, aceasta se realizează:

– între două sau mai multe *obiecte*:

– din aceeași clasă: *Ion este cel mai bun dintre elevi*;

– din clase diferite: *Tălpile sunt mai îndepărtate de creștet/ decât trecutul de prezent*. (M. Stănescu).

– la același obiect în împrejurări diferite: *A putut trimite cu primejdie mai puțină decât oricând răvașul său*. (M. Sadoveanu).

– între două însușiri ale aceluiași obiect: *Ea, mai mult speriată decât încântată, se întreba ce i-a venit*. (H. Gârbea, *Enigme*).

Reperul comparației, denumit în alte gramatici *termenul al doilea*, poate fi exprimat *nonpropozițional* sau *propozițional*, el putând avea anumite funcții sintactice:

– complement, introdus prin *ca*, *decât*, *la fel ca*, *din*, *dintre* etc.: *Pe părul lor... bălai și moale ca și auru-n spice...* (M. Eminescu).

– complement sau atribut „fără element de legătură”: *Este cea mai bună bucătăreasă moldoveancă. Ar fi cea mai mare fericire a mea*. (M. Eliade, *Maitreyi*).

– propoziție completivă sau atributivă: *Era mai înțelept de cum îl cunoscusem...*, *Cel mai frumos cer care mi-a fost dat să-l văd vreodată.* (M. Eliade, *Maitreyi*).

În situația în care reperul comparației lipsește, „avem de-a face cu întrebuintărea absolută a unor grade de intensitate care admit comparația: Este **cea mai frumoasă** haină” (p. 155)².

Întrând în sfera comparației, se admite că există **trei grade de intensitate** (subl. n.): pozitivul, comparativul (de egalitate, de superioritate și de inferioritate) și superlativul (relativ

și absolut). Dintre ele, exprimă o comparație „explicită” numai comparativul și superlativul relativ, superlativul absolut neindicând o comparație, cu toate că apar formulări precum: *un cer foarte întunecat, ca de furtună.*

Privită în ansamblu, „intensitatea comparată” poate fi de **egalitate** (*om la fel de frumos ca soarele*) și de **inegalitate** (*cel mai frumos/cel mai puțin frumos dintre ei*).

Se mai precizează că „intensitatea unei însușiri poate fi evaluată și prin alte mijloace, exprimând aprecieri de gradare intermediare: *aproape frumos, ușor cărunt, cam alb, destul de bun etc*” (p. 155).

Gradul pozitiv este definit ca punct de reper în raport cu celelalte grade de intensitate sau, în alți termeni, este termenul zero, ceea ce înseamnă lipsa mărcilor de intensitate. Din punct de vedere semantic, el este *neutru* ca intensitate. Formal, el reprezintă „forma-tip” a adjectivului.

Cu toate acestea, pozitivul, chiar ca entitate nemarcată, poate apărea într-o comparație de egalitate, gradul de intensitate fiind indicat prin termenul al doilea al comparației: *deștept ca tine*, care poate apărea și în inversiunea *ca tine de deștept*.

Este scoasă în evidență și situația în care „Construcțiile cu adjectivul la gradul pozitiv comparat cu un obiect tipic pentru însușirea respectivă sunt de cele mai multe ori echivalente semantice ale superlativului absolut”: *tare ca piatra, iute ca săgeata; Uite-i mă, căciula, frate, / Mare cât o zi de post.* (G. Coșbuc).

Comentând atare construcții, Magdalena Popescu Marin arată că „Idea de superlative, neexprimată aici gramatical, este stabilită în raport cu cunoștințele curente despre însușirile (calitate, dimensiune etc.) lucrurilor fixate ca puncte de reper” (p. 155).

² În ce ne privește, preferăm formularea *in absentia*, care indică faptul că reperul/termenul al doilea este doar absent, nu și inexistent, cum sugerează sintagma „întrebuintărea absolută”, preluată și ea din gramaticile tradiționale.

Gradul comparativ arată „evaluarea intensității însușirii ca superioară, egală sau inferioară în raport cu aceeași însușire a altei/altor obiecte sau a aceluiași obiect (în circumstanțe diferite) ori în raport cu altă însușire care trimite fie la același obiect, fie la obiecte diferite” (p. 156). Gradul comparativ poate exprima deci *egalitatea* sau *inegalitatea*, iar în acest din urmă caz se vorbește de *superioritate* și de *inferioritate*.

Din punct de vedere formal, la toate varietățile comparativului, apare schema: marcă graduală + adjectiv la gradul pozitiv + reperul comparației, care poate fi un complement comparativ.

Comparativul de egalitate are ca mărci „locuțiunile” *la fel de, tot așa de, tot atât de, deopotrivă de* + adjectivul la gradul pozitiv + reperul comparației, „introdus” prin *ca, ca și, cât și*:

Sarea era tot atât de vânătă ca zahărul. (Cezar Petrescu).

Hinduismul e tot atât de bun ca și creștinismul. (Mircea Eliade).

Când raportul de intensitate egală include două calități, el se exprimă prin termeni corelativi: *tot atât de/pe cât de* + adjectiv + *cât și de/pe atât de* + adjectiv: *Este pe cât de cuminte, pe atât de bun.*

Dacă reperul este o propoziție, aceasta are ca elemente de relație conectivii (pre)cum, după cum, așa cum, întocmai cum și cât.

El este la fel de bun cum este și ea.

Conectivul *cât* indică o comparație cantitativă și la nivel de propoziție, și la nivel de frază:

Era un măr mare cât casa.

El muncește tot așa de mult cât o făcea în tinerețe.

În situația în care, la nivel frastic, este vorba de două calități, apar construcțiile corelative *tot atât de... pe cât este de...* sau *pe cât este de... pe atât este de...*:

Este tot atât de bun pe cât este de cuminte.

Pe cât este de bun, pe atât este de cuminte.

Există situații în care reperul comparației trebuie dedus din context, întrucât termenul al doilea nu este exprimat. De regulă este vorba de aceeași calitate, dar raportată la momente diferite.

A trecut mai mult de o lună de atunci, și râul n-a scăzut, frica e la fel de insuportabilă [ca acum o lună]. (M. Cărtărescu, *Travesti*).

Comparația de egalitate admite și ea, ca și unele grade ale comparației de inegalitate, *modalizatori adverbiali* care indică aproximarea, diminuarea sau specifică egalitatea:

Repetiția e aproape la fel de importantă ca cititul.

Este exact la fel de prietenos ca și altădată.

Comparativul de inegalitate arată gradul mai ridicat sau mai redus al calității unui obiect. „Marcarea superiorității se face prin *mai*, a inferiorității prin *mai puțin*, ambele antepuse adjectivului” (*Ibidem*).

„Termenul de comparație” este introdus prin *decât*, „în variație liberă” cu *ca* pentru ambele specii ale comparativului de inegalitate, dacă reperul este nonpropozițional:

A ajuns mai suspicios decât înainte.

În construcții frastice, termenul al doilea este introdus prin *cât*, *decât* (popular și *de cum*) cu valoare conjuncțională:

Era mai deșteaptă decât părea.

Când termenul al doilea indică măsura, comparația se face prin prepoziția *de*:

Podeaua era de mozaic și nu putea avea latura mai mare de vreo trei metri. (M. Cărtărescu, *Travesti*).

La comparația de inegalitate apare și ipostaza *evaluării implicite* când „reperul” poate fi introdus și prin *față de*, *în comparație cu*, *în raport cu*, *pe lângă* plasat alături de adjectivul la gradul pozitiv, și nu la un comparativ marcat, cum apare uneori:

Andrei este mare față de/în comparație cu Traian.

Și nu:

Este mai mare față de/în comparație cu Traian.

Și comparativul de inegalitate poate fi folosit „în mod absolut”, deci cu termenul al doilea „neprecizat, dar subînțeles, cunoscut sau presupus”:

Statui coclite pe care nu le mai observă nimeni [...] le ajutam să renască la o realitate mai adâncă într-un aer metafizic și radios. (M. Cărtărescu, *Travesti*)

În special **lumea mai puțin informată** și foarte sensibilă la ideea integrității teritoriale a României [...] poate fi ușor cucerită printr-o dezinformare. („România literară”)

Sunt aduse în discuție, în mod evident, și adjectivele neologice de origine latină cu sufixul *-(i)or* care sunt „intrinsec comparative de superioritate”: *anterior*, *posterior*, *ulterior*; *inferior*, *superior*, *exterior*, *interior*. Ele deci „implică semantic ideea de comparație, iar reperul este exprimat prin substantiv la cazul dativ sau este introdus prin *față de*: *dată anterioară conferinței*, *rezultat inferior așteptărilor/față de așteptări etc.*” (p. 157).

Se mai precizează că *major*, *minor*, *junior*, *senior* nu mai au sens comparativ.

În structura comparativului de inegalitate apar adverbe sau locuțiuni adverbiale care duc la apariția unor *construcții intensive și progresive*.

În cazul construcțiilor *intensive*, „comparativele de inegalitate” sunt precedate de *mult* și (*rar, încă*):

Religia mea e mult mai bună decât a lui. (M. Eliade, *Maitreyi*)

De când era tânără era încă mai strălucitoare decât fiica ei.
(Al. Ivăsiuc, *Corn de vânătoare*)

În construcțiile *intensive*, unele comparative etimologice de tipul *inferior, superior* pot fi precedate de (cu) *mult*:

Acest port militar... era considerat **cu mult superior New York-ului.**
(M. Ralea)

În sens invers, *puțin*, indică diminuarea superiorității, fără însă a o anula: *copil mult mai atent decât alții față de copil puțin mai atent decât alții.*

În construcțiile **progresive** comparativele de inegalitate sunt precedate de *mereu, tot și din ce în ce*:

Calea e închisă, ba tot mai încâlcită. (Camil Petrescu, *Un om între oameni*)

Apar și construcții cu elemente corelative: *cu cât... cu atât*:

Cu cât citește mai mult, cu atât devine mai înțelept.

Fără a se lua în discuție în mod special forma **negativă** a comparativului de inegalitate, aspect bine reliefat în gramaticile clasice, se scoate în evidență faptul că forma negativă a comparativului de superioritate este echivalentă cu forma pozitivă a comparativului de egalitate:

Sunt la noi oameni, nu mai bătrâni decât părinții mei, care au trăit [...] ca pe trei planete diferite. (H. Gârbea, *Enigme*). Aici, **nu mai bătrâni = la fel de bătrâni.**

O altă echivalență, semantică, apare între comparativul de inferioritate și forma negativă a comparativului de egalitate:

Casa mea e mai puțin solidă decât a voastră.

față de:

Casa mea nu e la fel de solidă ca a voastră.

Echivalența semantică se constată și între comparativul de inferioritate al unui adjectiv și comparativul de superioritate al adjectivului antonim: *mai puțin prost = mai deștept.*

În ce privește *inferioritatea*, ea poate fi redată și lexical, cu ajutorul unor sufixe adjectivale diminutive: *bunișor* „nu chiar bun, aproape bun”; *alburiiu* „aproape alb”). De asemenea, sunt folosite adverbe care arată aproximația: *aproape roșu, cam nebun, destul de cuminte* etc.

Acestea în contextul în care, în forma sa prototipică, inferioritatea comparativă se folosește rar³.

Gradul superlativ indică intensitatea maximă a însușirii. Se realizează ca *relativ* și *absolut*, ambele putând exprima superioritatea sau inferioritatea.

Redarea superlativului se face *analitic*, prin elemente gramaticalizate sau prin alte structuri ori forme specifice.

Câteva adjective neologice de origine latină, în *-im* sau *-em*, sunt, la origine, superlative: *maxim, minim, optim, proxim, ultim, infim; extrem, suprem*. Ele își păstrează și în română sensul de superlativ și nu admit, ca atare, mărcile comparației.

Suprșlativul relativ îl are ca formant pe *cel, cea, cei, cele* asociat comparativului de superioritate: *cel mai curat, cel mai puțin curat*.

„Termenul-reper“ al comparației, care este, de regulă, un substantiv sau un substitut, apare însoțit de prepoziții: *dintre* (rar *între, printre*), când substantivul este la plural, și *din* (rar *în, de la, de sub, de pe* etc.), în special când substantivul este la singular. Prepoziția *de* apare pe lângă adverbe de loc sau de timp:

Acesta era cel mai tânăr dintre ei.

„Termenul de reper introdus prin *dintre* precizează colectivitatea de obiecte (denumite prin nominale la plural) din care face parte purtătorul însușirii exprimate de adjectiv (inegalitatea inclusă)” (p. 159). În schimb *din* se asociază cu substantive colective la singular, îndeplinind același rol ca și *din*: *cel mai frumos băiat din grup* [„din grupul de băieți”], *din mulțime, din gașcă, din clasă* etc. Se mai poate asocia cu substantive masive: *cel mai răspândit microb din aer, din atmosferă, din natură*.

Există situații în care „termenul de reper” nu este exprimat, el fiind înlocuit cu nominale cu sens local, temporal sau partitiv. Aceste nominale, care se substituie deci reperului comparației, sunt introduse prin prepoziția *din* în special, dar și prin prepozițiile *de, de la, în*:

³ În GALR I, p. 158–159, se mai specifică anumite construcții mai puțin luate în considerare în alte gramatici. Astfel, în cazul comparării cu două însușiri opuse, comparativul de superioritate se formează cu *mai mult*, iar uneori cu *mai curând, mai degrabă*: *Cruciadele au fost mai degrabă spectaculoase decât trebuincioase*. Legată de *mai mult* apare gruparea locuționară *mai mult* sau *mai puțin* care, asociată unui adjectiv indică aproximarea însușirii: *Procurorii aduc dovezi mai mult sau mai puțin clare în instanțe*.

În limbajul popular, câteva adjective sunt folosite numai la comparativul de superioritate: *haină mai acătării, nuntă mai dihai*.

Sunt considerate false comparative de superioritate grupările locuționale de tipul *de mai mare dragul, de mai mare mila, de mai mare păcatul* etc., ele fiind echivalente ale unor superlative absolute.

Este cel mai bun specialist din țară (sens local, înlocuind enunțul „cel mai bun specialist dintre specialiștii din țară”).

Este cea mai frumoasă amintire din copilărie (sens temporal, înlocuitor al enunțului „este cea mai frumoasă amintire dintre amintirile din copilărie”).

E cea mai vulnerabilă parte din mine (cu sens partitiv).

Termenul-reper poate fi, pur și simplu, neprecizat:

Rămăsesem cu ochii la el, în chipul cel mai nepoliticos [...] (M. Gârbea, *Enigme*).

Când termenul-reper este precizat, el poate fi redat și neprepozițional, prin substantiv la genitiv sau prin adjectiv cu sens local:

Mă ghemuisem acolo, în cel mai umed, cel mai secret ascunziș al grădinii. (M. Cărtărescu, *Travesti*), subînțelegându-se „dintre ascunzișurile grădinii”.

El este cel mai bun brutar prahovean („dintre brutarii din Prahova”).

Problema articulării termenului-reper nominal se pune în funcție de poziția acestuia în raport cu adjectivul: este articulat când este plasat înaintea adjectivului (*A ales soluția cea mai bună*) și este nearticulat când stă după adjectiv (*A ales cea mai bună soluție*).

În legătură cu superlativul relativ sunt puse și așa-numitele „construcții intensive” realizate cu *mult* sau *de departe*:

Mama a fost cea mai bună și cu mult cea mai frumoasă femeie din lume.

Ea era de departe cea mai isteată din clasă.

Superlativul de inferioritate, ca și comparativul de inferioritate, este rar utilizat. De regulă, este înlocuit cu superlativul relativ de superioritate al adjectivului antonim: *el este cel mai puțin înalt* = *el este cel mai scund*.

Superlativul absolut exprimă intensitatea însușirii la cel mai înalt grad, dar fără raportare la diferite repere.

În ce privește mijloacele de realizare, se poate vorbi de mijloace *gramaticalizate* și mijloace *negramaticalizate* sau puțin *gramaticalizate*.

Forma tipică a superlativului absolut este: *foarte* + forma de pozitiv a adjectivului, pentru *superioritate*, și *foarte puțin* + forma de pozitiv a adjectivului, pentru *inferioritate*. Așa cum se precizează îndeobște, superlativului absolut de inferioritate i se preferă pozitivul adjectivului antonim: *el este foarte puțin politicos* = *el este nepoliticos*.

Alți formanți sunt *tare*, *mult* și *prea*.

Sunt tare obosit.

Mult apare doar pe lângă anumite participii cu valoare adjectivală, manifestând tendința de a se diferenția de *foarte*:

*Ceea ce el numea cu un cuvânt **multîntrebuințat** în vremea lui: intuiție. (T. Vianu, Jurnal).*

Cu *prea* se redă prezența în exces a calității:

*A cerut un preț **prea mare**.*

Asocierea lui *prea* cu *mult* redă ideea „care întrece măsura, din cale afară de”: *o pălărie **mult prea** caraghioasă.*

Procedeele *negramaticalizate* de redare a superlativului absolut sunt destul de numeroase. În GALR I, p. 162–164, sunt identificate șapte posibilități de redare a acestui tip de superlativ:

a) Cea mai răspândită este construcția [*adverb + de + adjectiv*], plasată întotdeauna înaintea substantivului determinat. Ideea de superlativ se degajă din semantica adverbului, „purtător al unor seme gradual-superlative care indică”:

– gradul maxim al unei cantități: *colosal de, fabulos de, imens de, infinit de* etc.;

– depășirea unei anumite limite: *excesiv de, exagerat de*;

– îndepărtarea maximă față de un punct de referință: *extrem de*:
*Explicația este **extrem de clară** și ține de bun-simț*;

– seme superlative din zona calității: *desăvârșit de, extraordinar de, fantastic de, formidabil de*;

– seme din zona „dezagreabilului”: *crunt de, cumplit de, fioros de, groaznic de, infernal de, jalnic de, monstrous de, oribil de* etc.

– devierea față de clasa luată ca punct de referință: *anormal de, neobișnuit de, neverosimil de*;

– neîncadrarea în clasa luată ca punct de referință: *nemaipomenit de, nemaivăzut de*.

Sunt menționate și alte tipuri de adverbe care realizează una sau alta din posibilitățile de mai sus:

– supine la forma negativă: *nebănuțit de, negrăit de, neînchipuit de, nespus de; nemaipomenit de, nemaiauzite de* etc.

– formații postverbale cu sufixul *-bil* uneori cu prefix negativ: *admirabil de, lamentabil de, incontestabil de, incredibil de, insuportabil de* etc.

b) Frecventă este și construcția *adjectiv + de + supin*: *frumoasă de speriat, mândră de nespus, aprig de temut* etc.

c) Construcții cu adjectivul însoțit de locuțiuni adverbiale cu semnificație de superlativ. Grupul locuțional poate apărea în postpunere sau în antepunere față de adjectiv:

*Calul era blând **din cale-afară**.*

*Era **din cale-afară** de obosit.*

Dacă în exemplul de mai sus grupul adverbial antepus este legat prin prepoziția *de* de adjectiv, sunt unele locuțiuni care nu-și schimbă structura în funcție de poziție:

Un port cu totul și u totul alb/ alb cu totul și cu totul.

d) Este interpretată ca având valoare de superlative și construcția *adjectiv + de + adjectiv*: **moartă de beată**. Se consideră că aceste construcții au dobândit valoare de superlativ prin analogie cu adverbele din construcții de felul **colosal de mare**. De subliniat că structural, *de* se grupează cu primul adjectiv: **[putredă de] bogată**, **[frântă de] obosită**, **[nebuni de] îndrăgostiți**, **[morți de] beți** etc.

e) Redau ideea de superlativ și unele substantive care se comportă adverbial: **beat turtă**, **scump foc**, **singur cuc**, **îndrăgostit lulea** etc. Dacă apar în antepunere față de adjectiv, substantivele-adverb se leagă de acesta prin prepoziția *de*: **turtă de beat**, **foc de scump**.

f) Sunt considerate ca echivalente ale unui superlativ absolut unele construcții exclamative cu *ce* adverbial și *cât de*: **Ce frumos e afară!** **Cât de frumoasă ești, natură!**

Chiar și numai adjectivul la gradul pozitiv poate reda ideea de superlativ:

Frumoasă ești, pădurea mea/ Când umbra-i încă rară. (G. Topârceanu).

g) Repetarea adjectivului:

*Și a făcut o nuntă mare, mare.*⁴

Un procedeu care pare a prinde teren tot mai mult constă în derivarea cu *prefixe și sufixe*. Acest procedeu, se spune în GALR I, exprimă „intensitatea maximă“, deci iese din sfera comparației. Trăsătura „superlativ” este inclusă în matricea lor semantică. Domină, evident, derivarea cu prefixe fie vechi (*prea-*, *răs-*, *stră-*), fie noi (*arhi-*, *extra-*, *hiper-*, *super-*, *supra-*, *ultra-*):

-isim: *rarisim*, *simplisim*;

prea- (în special în limbajul bisericesc): *preacurat*, *preafericit*, *preainălțat*;

răs-/răz-: *răscunoscut*, *răzbucuros*;

⁴ În GALR I, p. 164 sunt prezentate și alte modalități de redare a superlativului specifice mai ales „limbajului colocvial și popular“: *o frumusețe de copil*, *o bunătate de părjitură*; *deșteptul deșteptilor*; *frumos de nu se mai poate*, *amărât cât se poate de mult*, *mare cât nu se există pe lume* etc.

Se atrage atenția asupra unor structuri repetitive argotice, nerecomandabile: *băiat de băiat* etc.

Superlativul absolut se poate reda și prin mijloace fonetice, constând din lungirea unor sunete: *acrruu*, *buună*, *rrău*. De asemenea, prin despărțirea în silabe: *în-cân-tat* prin accentuarea intensă a unei silabe: *aprig om*.

stră-: *străvechi, străromâna*;
arhi-: *arhiaglomerat, arhicunoscut, arhiplin*;
extra-: *extrafin, extraplat*;
hiper-: *hipermotiv, hipercorect, hipersensibil*;
super-: *superadaptat, superfin*;
supra-: *supranatural, supraîncălzit*;
ultra-: *ultracentral, ultraelegant, ultramodern*⁵

Prin repetarea prefixului se accentuează caracterul intensiv al derivatului: *extraextrafin, străstrăvechi* etc.

O categorie diversă de adjective este incompatibilă cu *gradele de intensitate*:

- adjectivele care denumesc o însușire negradabilă: *absolut, brut, definitiv, etern, fix, inițial, mort, unic, veșnic* etc.

- adjectivele categoriale aparținând mai ales terminologiei tehnico-științifice, „subclasă foarte bogată, prin care se exprimă referința, apartenența, originea, componența, materia, acțiunea, originea etc.: *acetic, balsamic, calcic, euclidian, geopolitic, metalic, pulmonar, termogen* etc. În mod frecvent apar ca adjective compuse: *albastruverzui, bleu-spălăcit, dulce-acrișor, roșu-închis* etc.” (p. 165);

- adjectivele care, etimologic, conservă forme de comparativ și superlativ latinesc (v. *supra*);

- adjectivele care conțin în matricea lor semantică seme superlative: *admirabil, atotbiruitor, enorm, extraordinar, gigantic, grozav, incalculabil, teribil* etc., aici incluzându-se și derivatele cu afixe superlative (v. *supra*);

- adjectivele derivate cu sufixe diminutive care se apropie semantic de comparativul de inferioritate: *căldicel, frumușel, slăbuț, tărișor* etc.;

- adjectivele invariabile provenite din adverbe: *asemenea, așa, atare, gata*, între care *așa* poate dezvolta un comparativ: *stai mai așa!*⁶

Pe lângă aceste cazuri, trebuie subliniat că în categoria adjectivelor negradabile se înscriu, în primul rând, adjectivele pronominale și numerale, alături de cele provenite din gerunziul verbelor (p. 164).

În GALR se ignoră delimitarea, corectă, din punctul nostru de vedere, operată, parțial, de Vladimir Robu, între faptele de limbă ce se circumscriu gradelor de intensitate și cele aparținând gradelor de comparație. În fapt, s-a procedat doar la o schimbare de terminologie,

⁵ În româna actuală, în special în limbajul presei, au apărut numeroase derivate cu sens superlativ, care includ nu numai prefixe, ci și prefixoide, cel mai frecvent apărând *mega-*, *megaproiect, megaconstrucție, megafotbalist* etc.

⁶ Cf. și Corneliu Dimitriu, *op. cit.*, p. 212–213.

prin grade de intensitate fiind denumite acum construcțiile comparative, considerate structuri omogene, din gramatica tradițională.

Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*. Ediția a III-a revăzută, Editura Polirom, Iași, 2008, pornind de la lucrarea lui Iorgu Iordan și Vladimir Robu (v. *supra*), admite că „*Intensitatea* este singura categorie gramaticală autentică din flexiunea adjectivului, cu conținut propriu și mijloace specifice de exprimare“ (p. 100). Înainte însă de a descrie această categorie, D. Irimia, referindu-se la distincția *grade de intensitate* și *grade de comparație* propusă de Robu, face observația că „Sintagma *grade de comparație* este nepotrivită, pentru că absolutizează de fapt procedeul implicit în una dintre formele de manifestare a intensității unei însușiri, fără a exprima prin ea însăși conținutul categoriei. Dacă celelalte categorii gramaticale se denumesc prin termeni care exprimă un conținut categoric specific (*numărul, genul* etc.), e necesar ca și această categorie gramaticală să fie denumită, în mod similar, categoria *intensității*, nume generic ce cuprinde deopotrivă *gradele de comparație* și *gradele de intensitate* [...]” (p. 361–362).

După D. Irimia, categoria *intensității* prezintă o natură dublă: *intensitatea obiectivă (comparativă)* și *intensitatea subiectivă (apreciativă)*.

A. Categoria intensității obiective (comparativ) se identifică printr-un conținut specific, ce derivă din „interpretarea *lingvistică* (subl. n.) a raportului dintre două sau mai multe obiecte din punctual de vedere al manifestării unei însușiri comune sau din interpretarea unui obiect din perspectiva aceleiași însușiri, situată între coordonate temporale și spațiale diferite” (p. 100).

Manifestarea intensității unei însușiri se poate concretiza într-o comparație explicită: „*Mai verosimil decât adevărul/e câteodată un vis*” (L. Blaga), sau poate rămâne implicit în *sintagma gradului de intensitate*: „*Când ura cea mai crudă mi s-a părea amor...*” (M. Eminescu).

„Opoziția internă” a *intensității obiective* se realizează în patru termeni „*corelativi*”, purtători de sensuri gramaticale: *echivalență, superioritate, inferioritate, superlativ*, plus un termen neutru, fără sens gramatical: *pozitiv*.

Echivalența se actualizează prin „gradul de *intensitate echivalentă*”, care redă „manifestarea unei însușiri cu aceeași intensitate la obiecte diferite sau la același obiect în momente sau locuri diferite” (*Ibidem*).

Cerul era la fel de albastru ca marea.

Marea este la fel de albastră ca ieri.

Superioritatea se realizează prin „gradul de *inferioritate superioară*”, indicând „manifestarea mai intensă a unei însușiri la un obiect în raport cu altul sau cu el însuși într-un alt moment sau loc”. Comparația poate fi *explicită*:

Dar scumpă-i era *frăția de cruce*, ca oricărui voinic, *mai scumpă decât zilele, mai scumpă decât mireasa*. (M. Eminescu).

sau *implicită*:

Acei ochi de-un albastru întuneric [...] devin prin asta *mai dulci, mai întunecați, mai demonici* (M. Eminescu).

„Augmentarea intensității” poate fi redată „într-o perspectivă dinamică” și atunci gradul de intensitate devine de *superioritate progresivă*:

Din ce în ce mai singur mă-ntunec și îngheț,/ Când tu te pierzi în zarea eternei dimineți (M. Eminescu)⁷

Inferioritatea se exprimă prin „gradul de *intensitate inferioară*”. În acest caz, manifestarea însușirii, la un obiect în raport cu altul sau cu el însuși în momente sau locuri diferite, este mai puțin intensă:

El, este *mai puțin optimist* decât **mine**.

El, este *mai puțin optimist* ca **altădată**.

Prezentarea într-o perspectivă dinamică a diferențelor de intensitate se realizează prin *gradul de inferioritate progresivă*:

El devine *tot mai puțin optimist*.

Superlativul semnifică, prin *gradul superlativ*, „manifestarea însușirii la un grad **maxim** sau **minim** de intensitate la un obiect în raport cu altele sau cu el însuși în momente sau locuri diferite” (p. 101). În funcție de intensitatea maximă și minimă, gradul superlativ prezintă două variante:

- superlativul **pozitiv**, exprimând gradul maxim de intensitate:

„De astăzi nu-mi mai pasă/ Că *cea mai dulce*-ntre femei/ Se duce și mă lasă” (M. Eminescu).

- superlativul **negativ**, redând, în opoziție cu primul, gradul minim de intensitate:

El este *cel mai puțin pregătit* dintre toți.

B)Intensitatea subiectivă (apreciativă) are drept conținut „interpretarea lingvistică a intensității unor însușiri din perspectiva aprecierilor subiectului locutor” (*Ibidem*).

„Opoziția internă” se realizează prin doi termeni „corelativi, purtători de sensuri gramaticale”: *intensitatea relativă* și *intensitatea superlativă*, la care se adaugă, ca termen neutru, *pozitivul*.

⁷ Robu vorbește aici despre *gradul intensității mobile*, pentru intensitatea *progresivă*: *din ce în ce mai trist*, și *regresivă*: *din ce în ce mai puțin optimist*. „Asemenea structuri – comentează D. Irimia – nu rămân însă în afara comparației, ci se pot doar caracteriza prin întrebuintare absolută: El este *din ce în ce mai sceptic / decât mine*” – „El este *din ce în ce mai sceptic (decât el însuși în momente anterioare)*” (p. 362).

În cazul *intensității relative*, „subiectul vorbitor aproximează manifestarea unui caracter relativ scăzut sau relativ ridicat de intensitate a însușirii”.

*L-am găsit **cam** trist.*

Sau că gradul de intensitate a însușirii „corespunde unor parametri” pe care subiectul vorbitor îi are în vedere (*Ibidem*).

Intensitatea superlativă vizează situarea însușirii la un grad maxim sau minim de intensitate, ceea ce produce două variante:

- superlativul **pozitiv**, indicând însușirea la un grad maxim:

Fata e *foarte inteligentă*.

- superlativul **negativ**, prezentând însușiri la un grad minim:

Fata este *foarte puțin inteligentă*⁸.

O a treia variantă a superlativului, anume *superlativul excesiv*, apare atunci când „subiectul vorbitor apreciază că gradul de intensitate atins de însușirea unui obiect depășește anumite limite” (p. 102):

„[...] Ca să mediteze pune / Urechile ce-s *prea lunge* și coarnele de la cerb” (M. Eminescu).

La superlativul excesiv, D. Irimia mai adaugă, fără o definiție anume, *superlativul absolut*:

„Tu vei deveni ca mine / etern, *atotștiutor* și cu ajutorul cărții *atotputernic*” (M. Eminescu) (*Ibidem*)⁹.

Referindu-se la partea *formală* a categoriei intensității, adică la *exprimarea* gradelor de comparație, D. Irimia distinge între mijloacele *analitice*, care sunt morfeme *libere*, și cele *sintactice*, mai rare, constituite din morfeme *conjuncte*.

Exprimarea gradelor de intensitate se realizează prin mijloace *analitice*, care sunt fie morfeme *libere*, fie morfeme *conjuncte*.

Echivalența prezintă morfemele *la fel de, tot așa de, tot atât de*, toate la origine locuțiuni adverbiale:

Am avut o vreme *la fel de frumoasă*.

Superioritatea se exprimă prin „adverbul-morfem” **mai**:

Ziua de ieri a fost **mai** frumoasă.

Inferioritatea este redată prin „morfemul complex” **mai puțin**:

Noaptea a fost **mai puțin** frumoasă ca altădată.

În cazul *superiorității* și al *inferiorității progresive*, morfemul **mai** este dublat de morfemele: *tot, mereu, din ce în ce*:

⁸ La Robu se vorbește, pentru sintagme de tipul *destul de (suficient de) trist*, despre *gradul intensității* suficiente, pe care D. Irimia nu-l are în vedere.

⁹ Arătând că la Robu aceste structuri sunt considerate manifestări ale *gradului intensității depășește (excesive)*, D. Irimia crede că „Aceste distincții (intensitate *suficientă, insuficientă, depășită* etc.) sunt mai degrabă variante semantic-lexicale ale gradelor de intensitate la care apar” (p. 362).

Noapțile sunt **din ce în ce** mai frumoase.

Noapțile sunt **tot mai puțin** frumoase.

La *superlativul pozitiv* se întrebuițează morfemul complex **cel mai**, în care primul element se acordă în gen, număr și caz cu substantivul nuclear al „sintagmei nominale”:

Ți-am adus **cea mai frumoasă floare**.

Ca negativ se folosește morfemul **cel mai puțin**, cu aceeași obligativitate a acordului:

Acesta este **cea mai puțin frumoasă floare**.

În cazul *intensității obiective*, elementul al doilea din sintagma adjectivului realizează sintactic funcția de *complement comparativ*, în interiorul propoziției sau propozițional, relația de dependență exprimându-se prin prepozițiile **ca(și)**, **decât**, **dintre**, **între**, la nivelul propoziției, ori prin conjuncția **decât** sau adverbul **cum** precedat de prepoziția **de**:

Pe-a mele ceruri să rășai / Mai mândră **decât** ele (M. Eminescu).

Situația e mai gravă **de cum** mi-am închipuit.

Gradul de *intensitate relativă* se exprimă prin adverbul-morfem **cam** și prin locuțiunile adverbiale morfematizate: *destul de*, *de-ajuns de* (*îndeajuns de*), *suficient de*:

Are o viață **destul de** chinuită.

Redarea *superlativului* se produce prin mai multe mijloace:

● **sufixe** (rar): *-isim*, *rarisim*.

● **prefixe**, care marchează:

– superlativul *excesiv*: **arhi-**, **răs-**, **supra-**, **ultra-**;

– superlativul *de superioritate*: **stră-**: basm *străvechi*;

– superlativul *absolut*: **atot-**: *atotștiutoare*

● **adverbe**/locuțiuni adverbiale cu valoare de morfem, indicând:

– superlativul *de inferioritate*: **foarte puțin amabil**;

– superlativul *excesiv*: Noapțile-s de la o vreme **prealungi**;

– superlativul *absolut*: o **prea**frumoasă fată. Aici mai pot figura: *așa de*, *atât de*, *nemaipomenit de*, *nespus de*, *extraordinar de* etc.: „Un zâmbet fin și cu toate astea **atât de** inocent trece peste fața lui”. (M. Eminescu).

D. Irimia atrage atenția că *gradele de intensitate subiectivă*, având natură deictică, cunosc în limbajul poetic, cult sau popular, procedee deosebit de diverse de exprimare: „fonetic-prozodice, morfologice, sintactice, metaforice”: *frumoasa-frumoaselor*, *l-a făcut bucăți-bucățele*; *frumoasă (urâtă, deștept) foc*; *era frumoasă de mama focului* etc.

Există o clasă de adjective incompatibile cu categoria intensității:

a) adjective *categoriale*: *dreptunghi*, *românesc*, *alpin* etc.

b) adjective *calificative* care nu suportă gradualizarea însușirii: *etern*, *veșnic*, *mort*, *perfect*, *esențial*, *principal*, *desăvârșit* etc.

c) adjective care absolutizează un sens categoric prin conținutul lor semantic. Este vorba de termeni neologici care-și conservă statutul comparativ din latină: *interior, posterior, interior, major, minor* etc.

O clarificare a relației, intensitate-comparație intervine în GBLR¹⁰. Descrierea *Categoriei gradelor de intensitate* are în vedere trei aspecte: *conținutul semantic, relația gradare-sintaxă și marcarea categoriei gradelor de intensitate*.

Descrierea conținutului semantic nu diferă, evident, prin însăși datele lui matriciale, de cea din gramatica tradițională: „Categorii *gradelor de intensitate* exprimă variația de intensitate a proprietăților obiectelor sau, altfel spus, gradul în care este posedată o proprietate / o însușire de către obiecte diferite sau de același obiect în momente diferite” (p. 215).

Important devine modul în care poate fi percepută *gradarea*: în mod „absolut”: *Filmul este foarte interesant*, sau prin „comparație”, comparându-se:

– gradul în care este posedată o însușire / o proprietate de către obiecte diferite: *Filmul este mai interesant decât cartea*;

– gradul în care este posedată o însușire de același obiect în împrejurări diferite: *Oscarul de anul acesta a fost mai interesant / mai puțin interesant decât cel de anul trecut*.

Ca atare gradele de intensitate posedă două trăsături semantice intrinseci: [Intensitate], [Comparație]. În funcție de acestea se face deosebirea gradelor de intensitate, care nu sunt altele, ca denumire și conținut, decât cele tradiționale de comparație, dar apar definite, judicios, prin „raportarea” la ele însele, la semantica lor matricială, intrinsecă:

Pozitivul se caracterizează prin [- Intensitate], [- Comparație]: *corect, frumos*.

Comparativul, cu trăsăturile [+ Intensitate], [+ Comparație]: *mai corect, mai frumos*.

Pe baza trăsăturii [+/- Egalitate], în cadrul lui se disting:

• *comparativul de egalitate*, cu trăsăturile [+ Intensitate], [+ Comparație], [+ Egalitate cu un punct de reper]: *la fel de corect, tot așa de corect*;

• *comparativul de inegalitate*, caracterizat prin [+ Intensitate], [+ Comparație],

[- Egalitate față de un punct de reper]. Această proprietate poate apărea:

¹⁰ Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Gramatica de bază a limbii române*, (Gabriela Pană Dindelegan coord.), Editura Univers Enciclopedic, București, 2010.

- într-un**grad superior**: *mai corect, mai frumos*;
- într-un**grad inferior**: *mai puțin corect, mai puțin frumos*.

Superlativul, cu două „subtipuri”:

● **Superlativul relativ**, care posedă trăsăturile comparativului [+ Intensitate],

[+ Comparatie] „dar se deosebește prin extinderea domeniului de comparație la o clasă de obiecte identice, în raport cu care intensitatea obiectului examinat este **maximă**:

- într-un**grad superior**: *cel mai frumos dintre copii/ din clasă*;
- într-un**grad inferior**: *cel mai puțin frumos dintre copii/ din clasă*.

● **Superlativul absolut** care posedă trăsăturile [+ Intensitate maximă], [- Comparatie]: *foarte corect, foarte amabil*.

Intensitatea **maximă** poate fi:

- într-un **grad superior**: *foarte amabil*;
- într-un **grad inferior**: *foarte puțin amabil*.

Pornind de la existența trăsăturii [+ Comparatie] se constată că gradele de intensitate care o posedă comparativul de egalitate, de inegalitate și superlativul relativ, dezvoltă, prin semantica și sintaxa lor matricială, un **complement al comparației**, „component care exprimă entitatea cu care se face comparația” (*Ibidem*), introdus prin **decât, ca(și), din/dintre**:

- mai frumos/ mai puțin frumos **decât**...;
- la fel de/ tot așa de frumos **ca(și)**...;
- cel mai frumos/ cel mai puțin frumos **dintre/din**...

În situațiile în care complementul comparativ nu este exprimat, el rămase implicat, semantic și sintactic, în enunț, putând fi astfel dedus contextual.

În raport cu realizarea sintactică a gradării comparative, se precizează că complementul rezultat, denumit **complement comparativ**, nu mai este încadrat la **circumstanțiale**, ci la complementele „propriu-zise”, „pe baza trăsăturii comune cu cea a complementului de a fi „cerut” de o anumită particularitate a centrului de grup, în cazul de față de asocierea centrului adjectival cu mărcile de gradare (*mai... decât, mai puțin... decât, la fel de... ca(și), cel mai... din/dintre*)” (p. 216)¹¹.

Marcarea categoriei gradelor de intensitate se exprimă **analitic**, prin formanți proveniți, cu excepția mărcii **cel**, din adverbe/grupuri adverbiale:

- pozitivul este nemarcat: *øbun, øfrumos*;
- comparativul de inegalitate:

¹¹ O discuție din perspectiva sintactică există și în GALR II, p. 198–205, într-o secțiune aparte intitulată *Construcții comparative*. În GBLR, problema este reluată în capitolul *Funcții sintactice specifice grupului adjectival și grupului adverbial*.

- de superioritate: *mai bun, mai frumos*;
- de inferioritate: *mai puțin bun, mai puțin frumos*;
- comparativul de egalitate: *la fel de bun, tot așa de bun*;
- superlativul relativ:
 - de superioritate: *cel mai bun, cel mai frumos*;
 - de inferioritate: *cel mai puțin bun, cel mai puțin frumos*;
- superlativul absolut: *foarte bun, foarte frumos*; (popular) *tare bun*.

Aprecierea gradelor de intensitate prezintă un nivel mai mare sau mai mic de subiectivitate. De aici și numeroasele **mărci expresive ale gradării**, dintre care unele s-au gramaticalizat, iar altele au rămas la stadiul lexico-stilistic.

În GBLR s Arătând că la Robu aceste structuri sunt considerate manifestări ale *gradului intensității depășește (excesive)*, D. Irimia crede că „Aceste distincții (intensitate *suficientă, insuficientă, depășită* etc.) sunt mai degrabă variante semantico-lexicale ale gradelor de intensitate la care apar” (p. 362).e dă și o „tipologie a mărcilor expresive”, în care elementul diferențiator față de alte gramatici constă în identificarea „mărcilor semigramaticalizate”, adică acelea „aflăte la limita dintre gramatical și lexical” (*Ibidem*).

a) adjective propriu-zise adverbializate: *idiot de sentimentală, inuman de dureros, penibil de greu, ridicol de modestă, sângheros de violentă*;

b) adjective adverbializate derivate din verbe: *chinuitor de dulce, derutant de plăcut, enervant de delicat, exasperant de amănunțit, impresionant de vrednică, înfricoșător de violentă, uimitor de amabilă; admirabil de clar, incredibil de neatent, insuportabil de dureroasă, interminabil de lung, lăudabil de tenace*;

c) supine inversate și adverbializate: *negrăit de dulce, neînchipuit de limpede, nepermis de lășătoare, nesperat de avantajos, nespus de frumos* etc. (p. 217).

Celelate mijloace negramaticalizate de gradare sunt identice cu cele prezentate, aproape invariabil, în toate gramaticile descriptive. Vom menționa totuși faptul că, între ele, figurează și prefixele superlative. Vom evidenția și „structurile consecutive”, unde aprecierea „superlativă” se obține din „interpretarea” consecințelor posesării într-un anumit grad a proprietății:

a) [câine] agresiv de nu te puteai să te apropii de el, [copil] prost de dădea în gropi;

b) [fată] curajoasă de speriat, aprigă de temut” (*Ibidem*).

Fără a intra în analiza perspectivei teoretice care a stat la baza colaborării GBLR, vom observa că, drept consecință a modului de interpretare a relațiilor din interiorul grupului adjectival, comparația nu

mai este concepută ca o categorie gramaticală, ci ca o funcție sintactică actualizată printr-un complement comparativ.

Informațiile, sub formă de sinteză, incluse în acest articol au avut menirea de a se constitui ca premise ale unei discuții mai ample în ceea ce ar putea fi categoria gramaticală a intensității, pe de o parte, și categoria gramaticală a comparației, pe de altă parte, și a raporturilor dintre ele.

REFERINȚE:

- Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Valeria Guțu Romalo coord., *Gramatica limbii române. I. Cuvântul, II. Enunțul*, Editura Academiei Române, București, 2005 (GALR).
- Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Gabriela Pană Dindelegan coord., *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2010 (GBLR).
- Avram, Mioara, *Gramatica pentru toți*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Humanitas, București, 1997.
- Coteanu, Ion, *Gramatica de bază a limbii române*. Ediția a doua, Editura Garamond, București, f.a. (ed. I, 1982).
- Coteanu, Ion (coord.), *Limba română contemporană*, vol. I, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974.
- Dimitriu, Corneliu, *Tratat de gramatică a Limbii Române. I. Morfologia*, Editura Institutul European, Iași, 1999.
- Iordan, Iorgu, *Limba română contemporană*, Editura Ministerului Învățământului, București, 1956.
- Iordan, Iorgu, Valeria Guțu Romalo, Alexadru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române*, Editura Științifică, București, 1967.
- Iordan, Iorgu, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1987.
- Irimia, Dumitru, *Gramatica limbii române*. Ediția a III-a, revăzută, Editura Polirom, Iași, 2008.